

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОПОМОГИ ОСОБАМ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Горбачова К. М., Нежевело В. В.

ВСТУП

Відповідно до Основного закону держави, Україна є соціальною державою, громадяни якої мають право на соціальний захист, що проявляється у забезпеченні відповідної категорії осіб у випадках втрати працездатності чи годувальника, безробіття з причини, що від них не залежать, у старості, а також в інших випадках, що передбачені на законодавчому рівні¹. При цьому соціальні виплати чи допомога має бути не нижче прожиткового мінімуму. Водночас право на соціальний захист є суб'єктивним юридичним правом, яке закріплюється актами національного та міжнародного права, а також договірною характеру. Це право передбачає можливість отримання комплексу матеріальних благ та/або нематеріальних заходів задля подолання соціальних ризиків та адаптації до нових реалій життя. Інакше кажучи, вказане право належить до соціальних прав людини і спрямоване на створення умов гідного життя та підтримку й розвиток людської сутності² за рахунок загальнообов'язкового державного страхування та різних джерел соціального забезпечення, а також передбачає можливість користуватися мережею державних, комунальних і приватних закладів, які забезпечують догляд за непрацездатними особами. Крім того, особа має право вимагати поновлення порушеного права і отримання компенсації за завдані збитки³.

Соціальний захист осіб з інвалідністю – складова система соціального захисту, сутність якого зводиться до забезпечення гідного рівня життя означеної категорії осіб, а також їх соціалізації, що проявляється у наданні різного роду допомоги у розмірах, що визначена законодавством. В умовах воєнного стану спостерігається загальна соціально-

¹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: : <http://surl.li/gdyl>.

² Бориченко К. В. Право на соціальний захист у системі прав людини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 45. Т. 1. С. 127.

³ Чорна М. Сутність права громадян на соціальний захист. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 156.

психологічна напруга в суспільстві, у зв'язку з чим питання допомоги особам з інвалідністю набуває особливої актуальності.

Разом з цим, поточні реалії призводять до збільшення кількості осіб з інвалідністю. Так, за період з 24 лютого 2022 року до 15 лютого 2023 року, 13 287 цивільних осіб, з них 954 дітей, отримали поранення. При цьому найбільше жертв і постраждалих, за даними Організації Об'єднаних Націй, зареєстровано в Донецькій та Луганській областях, де протягом останнього року конфлікту поранено 7327. Варто зазначити, що ці цифри відображають лише задокументовані випадки Організації Об'єднаних Націй, і справжня кількість жертв і постраждалих є значно вищою⁴. У такій ситуації надзвичайно важливим стає вирішення питань соціального захисту вказаних суб'єктів, що враховує аспекти різноманітного характеру (соціальні, медичні, психологічні, економічні тощо).

Також в умовах правового режиму воєнного стану змінюються підходи до регулювання допомоги особам з інвалідністю, зокрема тих, котрі отримали поранення внаслідок бойових дій. Як зазначають експерти, хоча законодавство передбачає отримання цивільними статусу особи з інвалідністю унаслідок війни, однак одержати такий статус фактично неможливо⁵.

Вказане свідчить про недосконалість правового регулювання допомоги особам, що постраждали внаслідок бойових дій, і бажать отримати статус осіб з інвалідністю. Тому ця та інші проблеми, що стосуються допомоги особам з інвалідністю в умовах воєнного стану, потребують подальшої науково-теоретичної розробки з огляду на недосконалість окремих норм вимогам сьогодення.

1. Огляд літератури, методи дослідження та формулювання завдання

Ознайомлення зі змістом останніх публікацій і досліджень свідчить, що питання допомоги особам з інвалідністю, у тому числі в умовах воєнного стану, є науково розробленим. Зокрема, О. В. Тищенко наголошує на тому, що однією з найпоширеніших підстав надання державної соціальної допомоги є така складна життєва обставина, як обмеження життєдіяльності внаслідок стану здоров'я – інвалідність⁶,

⁴ Богута Н. Інвалідність внаслідок війни: які пільги є у цивільних і як їм оформити статус особи з інвалідністю. Медійна ініціатива. 2023. URL: <https://mipol.org.ua/invalidnist-vnaslidok-vijny-yaki-pilgy-ye-u-zyvilnyh-i-yak-yim-oformyty-status-osoby-z-invalidnistyu/>.

⁵ Там само.

⁶ Тищенко О. В. Право соціального забезпечення України: теоретичні та практичні проблеми формування і розвитку галузі: монографія. К. : ДП «Прінт Сервіс», 2014. С. 185.

тоді як Ю. Оболенський та Є. Соболев розглядають структуру соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні як систему реабілітаційних заходів, яка включає елементи соціальної допомоги і індивідуальних програм реабілітації. Вчені розуміють цю систему в широкому значенні, де поєднуються такі елементи, як пенсії, державні соціальні допомоги, грошові компенсації, пільги, гуманітарна та благодійна допомога. Також вони враховують реабілітаційні заходи медичного та соціально-обслуговуючого характеру, такі як соціальне обслуговування та послуги з реабілітації⁷. Натомість К. Фомічов зосереджує увагу на завданнях державної політики, формування та реалізації соціальної захищеності осіб з інвалідністю, які мають відношення до забезпечення медичними послугами і надання соціальних гарантій, адаптації житла та місцевої інфраструктури, гарантій захисту прав, розробки та реалізації спеціалізованих програм соціальної інтеграції для таких осіб тощо⁸.

В. М. Андрійв наголошує, що не дивлячись на існуючі правові норми (регіональні, національні та міжнародні), а також діяльність міжнародних організацій, права людини, що гарантуються особам з інвалідністю, потребують особливого захисту⁹. У той же час, на думку І. В. Юрескула, у сучасних умовах, незважаючи на заходи, які приймаються урядом для підтримки людей з особливими потребами в рамках європейської інтеграції, у суспільстві все ще існують численні бар'єри, які заважають особам з інвалідністю відчувати себе повноцінними учасниками, що пояснюється переважно недосконалістю законодавчого регулювання, обмеженістю доступу до послуг і недостатнім фінансуванням¹⁰.

Натомість О. Бурлака вважає за доцільне удосконалити нормативно-правове регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю з метою забезпечення прозорих умов і процедур видачі лікарсько-консульта-

⁷ Оболенський Ю., Соболев Є. Організаційно-правові заходи реабілітації інвалідів. Правовий вісник УАБС. 2013. № 2 (9). С. 84–85.

⁸ Фомічов К. Завдання державної політики формування та реалізації соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 1 (33). С. 75.

⁹ Андрійв В. М. Щодо регулювання міжнародних стандартів соціального захисту осіб з інвалідністю. *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір* : Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2023 р.). С. 420.

¹⁰ Юрескул І. В. Правові проблеми соціального захисту дітей з інвалідністю в Україні. *Права людини в період збройних конфліктів* : Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА» : у 2 т. Одеса, 2022. С. 500–501.

тивних висновків і встановлення групи інвалідності медико-соціальною експертною комісією¹¹. На додаток до сказаного, Т. Л. Сироїд і Л. О. Фоміна підкреслюють, що національне законодавство має суттєві недоліки, які стосуються забезпечення прав осіб з інвалідністю під час надзвичайних ситуацій і збройних конфліктів, що включають відсутність конкретних заходів щодо безпеки осіб з інвалідністю та порушень здоров'я в ризикових ситуаціях, відсутність систем оповіщення з використанням візуальних та голосових сигналів у громадських місцях і службах, відсутність місць для екстреного розміщення осіб з інвалідністю, відсутність періодичних оцінок ризиків та збору даних для виявлення та усунення конкретних небезпек тощо¹².

О. О. Аніна зазначає, що в Україні існує патерналістський підхід до цієї сфери, а також до соціального захисту загалом. Головним чином, держава надає підтримку особам з інвалідністю у формі фінансових дотацій, заснованих на пасивному підході¹³. Це свідчить про необхідність перегляду підходу до соціального захисту та розробки більш активних та інтегрованих заходів для підтримки та розвитку осіб з інвалідністю.

У той же час, на переконання Є. Ю. Соболя та Д. В. Кіблик, досконалі правові норми, закріплені в міжнародних і національних правових актах, не є достатньою умовою для ефективного та якісного захисту прав і свобод осіб з інвалідністю. Ці норми повинні мати практичне значення, а не бути просто декларативними. Окрім цього, важливо розробляти механізми, які забезпечать практичну реалізацію законодавчих положень і забезпечать конкретні дії для захисту прав означеної категорії осіб¹⁴.

Колектив авторів монографії (Соболь Є. Ю., Журавльов Д. В., Перверзев Д. М.), що присвячена адміністративно-правовим засадам та правовому регулюванню реалізації, охорони та захисту прав і свобод осіб з інвалідністю з боку публічної адміністрації, зауважують, що станом на сьогодні існує об'єктивна необхідність у формуванні нової державної соціальної політики стосовно осіб з інвалідністю. Це обумовлено змінами у традиційному розумінні концепції інвалідності, яка була встановлена за радянських часів. Тоді підходи до діяльності

¹¹ Бурлака О. Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 55.

¹² Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист осіб з інвалідністю в ситуаціях ризику. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 600.

¹³ Аніна О. О. Особливості соціального захисту осіб з інвалідністю у системі державного соціального захисту України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 685–686.

¹⁴ Соболь Є. Ю., Кіблик Д. В. Правові засади формування та реалізації державної політики щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю: монографія. Кропивницький : ФОП Кандиба Т. П., 2023. С. 145.

публічної адміністрації обмежувалися системою соціального забезпечення та наданням медичних послуг особам з інвалідністю¹⁵. Однак сучасне розуміння вказаного явища вимагає широкого підходу та розглядається з позиції визнання та захисту прав і свобод осіб з інвалідністю в усіх сферах життя. Тому перехід від традиційного трактування до нового розуміння вимагає перегляду державної політики та розвитку нових механізмів для забезпечення повноцінної інтеграції та підтримки осіб з інвалідністю у суспільстві.

Виходячи з викладеного, можна зробити проміжний висновок, що проблема допомоги особам з інвалідністю, у тому числі в умовах воєнного стану, не є новою, а останні наукові публікації загалом акцентують увагу на недосконалоості законодавства та необхідності його удосконалення. Водночас питання щодо актуальних проблем допомоги особам з інвалідністю в умовах воєнного стану комплексно не досліджувалося, що і зумовлює необхідність його розгляду.

Під час вивчення питання допомоги особам з інвалідністю в умовах воєнного стану були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Так, системно-структурний метод уможливив розглянути останні публікації, присвячені питанню допомоги особам з інвалідністю, у тому числі в умовах воєнного стану, та системно викласти результати дослідження. Системний підхід як загальний науковий метод дав змогу визначити основні проблеми, пов'язані з державною політикою у сфері захисту прав і свобод осіб з інвалідністю. Діалектичний метод використано з метою визначення сутності структури соціального захисту осіб з інвалідністю. Одним із основних методів, що дав змогу розкрити недоліки національного законодавства, які стосуються забезпечення прав осіб з інвалідністю під час збройних конфліктів, є метод критичного аналізу. Формально-юридичний метод уможливив аналіз правового регулювання допомоги особам з інвалідністю під час воєнного стану. Натомість формально-логічний метод уможливив формулювання пропозицій щодо удосконалення механізму надання допомоги особам з інвалідністю під час дії правового режиму воєнного стану.

Нормативно-правові акти України та міжнародні документи, а також звіти про діяльність окремих інституцій стали нормативною основою цього дослідження. Так, з метою виокремлення основних аспектів соціального захисту було використано положення Конституції України. Для визначення основних змін, що стосуються правового

¹⁵ Соболев С. Ю., Журавльов Д.В., Переверзев Д. М. Адміністративно-правові засади та правове регулювання реалізації, охорони і захисту прав та свобод осіб з інвалідністю з боку публічної адміністрації : монографія. Кропивницький, 2022. С. 287.

статусу осіб з інвалідністю, зокрема щодо продовження строку виплати щомісячної грошової допомоги особам з інвалідністю, яку було призначено раніше, а також продовження строку дії посвідчень осіб з інвалідністю внаслідок війни, були використані положення постанов уряду про «Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану» та «Деякі питання строку дії посвідчень осіб з інвалідністю внаслідок війни на період воєнного стану». Порядок звернення до медико-соціальних експертних комісій врегульовано постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання порядку проведення медико-соціальної експертизи на період дії воєнного стану на території України». Аналіз статистичних даних і звітів дав можливість встановити кількість осіб, що отримали поранення внаслідок війни, а також ситуацію з житлом щодо вказаної категорії осіб, які змушені були покинути своє місце проживання чи перебування, тоді як проаналізована судова практика дозволила встановити ключові проблеми, пов'язані з отриманням житла особами, що мають інвалідність.

Відповідно до сформульованої теми дослідження, враховуючи її актуальність і ступінь наукової розробленості, до основних завдань роботи належить: 1) аналіз позицій вчених щодо необхідності удосконалення правового регулювання допомоги особам з інвалідністю; 2) розгляд структури соціального захисту осіб з інвалідністю; 3) узагальнення недоліків, які стосуються забезпечення прав осіб з інвалідністю під час збройних конфліктів; 4) ознайомлення зі змістом основних нормативно-правових актів, які регулюють надання допомоги особам з інвалідністю; 5) визначення основних проблем, пов'язаних із державною політикою у сфері захисту прав і свобод осіб з інвалідністю; 6) виокремлення питань, що стосуються допомоги особам з інвалідністю, які є не вирішеними під час дії правового режиму воєнного стану.

Вирішення вказаних питань забезпечить комплексність і всебічність розкриття проблематики по темі цієї роботи. Отримані результати можуть бути використані для подальшої наукової розробки, що охоплює широкий спектр питань, пов'язаних з отриманням цивільними статусу осіб з інвалідністю унаслідок війни, одержанням різного роду допомоги вказаною категорією осіб, а також інших питань, пов'язаних із соціальним забезпеченням осіб з інвалідністю. Також це дослідження може сприяти формуванню обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на удосконалення соціальної допомоги особам з інвалідністю в умовах воєнного стану, що сприятиме підвищенню дотримання гарантій у сфері соціального захисту.

2. Результати та обговорення

Необхідність забезпечення права на соціальний захист визнано на національному та міжнародному рівнях. Так, п. 5 Рекомендацій Міжнародної організації праці № 202 щодо мінімальних рівнів соціального захисту встановлює загальну вимогу щодо цільового надання соціальної допомоги в рамках основних соціальних гарантій. Ця допомога має бути основним гарантованим джерелом доходу окремих категорій осіб, серед яких особи працездатного віку, які не мають достатнього доходу, зокрема через інвалідність¹⁶. Вказане положення також імплементовано у вітчизняне законодавство.

В Україні окремі питання, пов'язані з допомогою особам з інвалідністю, у зв'язку з введенням воєнного стану загострилися та вимагають вирішення. Так, серед основних проблем, пов'язаних із державною політикою у сфері захисту прав і свобод осіб з інвалідністю, Д. В. Кіблик виділяє наступні аспекти: 1) відсутність чітко визначеної моделі розвитку такої політики, що унеможливує системний підхід до розв'язання проблем осіб з інвалідністю; 2) значна кількість нормативно-правових актів у сфері захисту прав і свобод означеної категорії суб'єктів, що на практиці ускладнює їх можливість реалізовувати свої права та свободи; 3) недосконалість адміністративно-правових механізмів, що використовуються для реалізації державної політики та її заходів у сфері захисту прав осіб з інвалідністю; 4) розрив між тим, що закріплено у нормах права, і реальним життям осіб з інвалідністю, що створює проблеми у забезпеченні їх повноцінного функціонування та реалізації прав тощо¹⁷.

Водночас прийняття окремих нормативно-правових актів чи внесення змін до існуючих покликано врегулювати низку питань у досліджуваній сфері зважаючи на поточну ситуацію в країні. Так, згідно з Постановою № 225 від 8 березня 2022 р. громадяни можуть звертатися до медико-соціальних експертних комісій заочно та не прив'язуючись до місця свого проживання чи перебування для встановлення інвалідності, підставою чого є направлення закладу охорони здоров'я¹⁸.

¹⁶ Social Protection Floors: Recommendation ILO R202, 2012 (№ 202). / International Labour Organization. URL: <https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO>.

¹⁷ Кіблик Д. В. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю : дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії : спец. 081 «Право». Кропивницький, 2022. С. 18.

¹⁸ Деякі питання порядку проведення медико-соціальної експертизи на період дії воєнного стану на території України: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.03.2022 р. № 225. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225-2022-%D0%BF#Text>.

Із прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану» було продовжено строк виплати щомісячної грошової допомоги особам з інвалідністю, яку було призначено раніше, зокрема на період воєнного стану та протягом одного місяця після його припинення чи скасування, тоді як виплата здійснюється за повний місяць без звернення особи до відповідних структурних підрозділів¹⁹.

Також уряд продовжив строк дії посвідчень осіб з інвалідністю внаслідок війни на період воєнного стану та 6 місяців після його закінчення²⁰. Така міра була прийнята з метою забезпечення осіб, у яких групу інвалідності встановлено з терміном перегляду, тобто у таких осіб залишається можливість продовжувати користуватися пільгами та соціальними гарантіями, передбаченими Законом України «Про статус ветеранів війни та гарантії їхнього соціального захисту».

Разом з цим, 17 березня 2023 року уряд прийняв постанову, якою визначено розмір допомоги особам з інвалідністю внаслідок війни, яка розраховується в залежності від розміру прожиткового мінімуму, що встановлений законодавством для працездатних осіб²¹. Її прийняття – ще один додатковий інструмент підтримки фінансової стійкості під час дії воєнного стану. Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік», на підтримку осіб, котрі брали участь у бойових діях та волонтерській діяльності, передбачено виділення суми у розмірі 324,5 млн грн. Розподіл цих коштів здійснюється Міністерством ветеранів на підставі рішень міжвідомчої комісії, яка розглядає матеріали щодо визнання осіб учасниками бойових дій та здійснює виплату одноразової грошової допомоги у випадку загибелі (смерті) або інвалідності волонтерів та інших категорій осіб²².

¹⁹ Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.08.2022 р. № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF#Text>.

²⁰ Деякі питання строку дії посвідчень осіб з інвалідністю внаслідок війни на період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1390. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1390-2022-%D0%BF#Text>.

²¹ Деякі питання використання коштів для виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2023 р. № 239. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/239-2023-%D0%BF#Text>.

²² Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні. Березень 2023 року. НІСД. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voynenoho-10>.

Не зважаючи на численні зміни, окремі питання щодо допомоги особам з інвалідністю так і залишилися невирішеними. Зокрема, мова йде про отримання цивільними статусу особи з інвалідністю унаслідок війни. Так, Законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» передбачено, що до повноважень медико-соціальних експертних комісій (далі – МСЕК) належить визначення ступеню втрати здоров'я, групи інвалідності, причини, зв'язку та часу настання інвалідності громадян, котрі постраждали унаслідок військової агресії рф проти України²³.

Тобто на законодавчому рівні створені умови для отримання зазначеного статусу. Однак на практиці одержати вказаний статус досить проблематично, що пов'язано зі встановленням причинно-наслідкового зв'язку між воєнними діями та часом настання інвалідності. Окрім цього, неправильно складена документація, що подається до МСЕК, також може слугувати причиною відмови у наданні статусу особи з інвалідністю внаслідок війни²⁴.

Разом з цим, як слушно зауважує О. А. Трохан, окрему увагу потрібно зосередити при реформуванні системи медико-соціальної експертизи в Україні, зокрема організації роботи МСЕК. Так, Міністерство охорони здоров'я планує здійснити реорганізацію структур МСЕК і замінити їх на Національне агентство контролю якості медичної допомоги. Останнє буде відповідальне за контроль якості медичної допомоги. У планах також впровадити Міжнародну класифікацію функцій в Україні. Це дозволить змінити підходи до встановлення рівня працездатності автоматизованим шляхом, без суб'єктивного впливу комісій, які іноді можуть необ'єктивно встановлювати статус інвалідності²⁵. Вважаємо, що це виправданий крок, який сприятиме покращенню підтримки та адаптації осіб з обмеженими можливостями. Більш прозора процедура встановлення статусу особи з інвалідністю сприятиме створенню справедливих умов для оцінки функціональних можливостей індивідів.

Однією з невирішених проблем осіб з інвалідністю є питання житла. Згідно з чинним законодавством, їм надано пріоритетне право на поліпшення житлових умов. Житлові приміщення повинні бути обладнані спеціальними засобами та пристосуваннями відповідно до

²³ Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>.

²⁴ Проблеми проходження МСЕК цивільними та військовослужбовцями у 2023 році. 2023. URL: <https://legalaid.ua/ua/problems-prohodzhennya-msek-cyvilnymy-ta-vijskovosluzhbovcyamy/>.

²⁵ Трохан О. А. До питання встановлення інвалідності в умовах воєнного стану: новації законодавства. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 5. С. 18.

індивідуальної програми реабілітації, а також мати телефонний зв'язок. Однак черга на отримання житла може тривати десятиліттями. Навіть коли особа отримує житло, часто це право не використовується повною мірою, а невідповідність певних норм не отримує належної уваги²⁶.

Разом з цим, опитування людей з інвалідністю підтверджує, що існує тенденція до мінімального забезпечення житлом з боку держави в умовах воєнного стану, коли вказані особи додатково є внутрішньо переміщеними особами. За результатами опитування, 42,5% респондентів (90 осіб) були змушені переміститися до житла своїх родичів, друзів або знайомих внаслідок війни. Ще 26,4% (56 осіб) знайшли житло в орендованих квартирах, а 14,6% (31 особа) були поміщені в транзитні центри²⁷. Наведені дані свідчать про те, що значна частина осіб з інвалідністю змушена самостійно шукати житло або розраховувати на допомогу родичів, друзів та інших людей з їх оточення. Державні механізми надання житла таким людям виявляються недостатніми для задоволення їх потреб. Тому вказана проблема підтверджує необхідність удосконалення системи надання житла для осіб з обмеженими можливостями, а також вдосконалення механізмів захисту їх прав.

Більше того, вказане вище право не є абсолютним. Як свідчить судова практика, існує тенденція відмов щодо реалізації такого права, адже право на отримання житла має реалізовуватися враховуючи аналогічні права інших пільгових категорій, котрі перебували на обліку більше часу. Так, у справі №344/8248/17-ц від 03 квітня 2020 року Верховний Суд зробив висновок, що позивач, який має статус особи з інвалідністю внаслідок війни, має право позачергово отримати житло лише у разі надходження його черги, враховуючи час взяття на облік, а також пільговиків, котрі стоять у черзі перед ним, адже у особи з інвалідністю відсутнє переважне право на одержання житла²⁸.

Окрім цього, під час моніторингу дитячих будинків-інтернатів у 2022 році, була виявлена необхідність удосконалення форми індивідуальної програми реабілітації для осіб з інвалідністю, зокрема дітей з інвалідністю. Ця програма затверджена наказом Міністерства

²⁶ Смирова . І., Медведева Т. А., Сєрьогіна О. В. Дослідження проблем соціального захисту людей з інвалідністю в Україні. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2. С. 109.

²⁷ Аналітичний звіт за результатами опитування щодо доступу людей з інвалідністю до різних видів допомоги, послуг за їхнім постійним місцем проживання під час воєнного стану. Київ : «Національна асамблея людей з інвалідністю України», 2022. С. 7.

²⁸ Забезпечення житлом ветеранів: рекомендації врегулювання проблемних аспектів. *Юридична сотня*. 2021. URL: <https://legal100.org.ua/zabezpechennya-zhitlom-veteraniv-rekomendatsiyi-vregulyvannya-problemnih-aspektiv/>.

охорони здоров'я від 8 жовтня 2007 року № 623. Проблема полягає в тому, що згідно з чинним законодавством, документи, що ведуться згідно з визначеною формою, не забезпечують достатнього аналізу ефективності роботи з реабілітації дитини²⁹. Це означає, що існує потреба у вдосконаленні форми індивідуальної програми реабілітації, щоб забезпечити більш точний аналіз ефективності проведених заходів щодо реабілітації дітей з інвалідністю. Це може допомогти виявити недоліки та впровадити відповідні корекції для поліпшення реабілітаційних заходів та досягнення кращих результатів.

ВИСНОВКИ

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок про численні спроби держави врегулювати питання, пов'язані з правовим статусом осіб з інвалідністю, а також надання допомоги останнім. Зокрема, продовжено строк виплати щомісячної грошової допомоги особам з інвалідністю, яку було призначено раніше, а також продовжено строк дії посвідчень осіб з інвалідністю внаслідок війни, тощо. Не зважаючи на такі зусилля держави, існує низка проблем не лише нормативно-правового, але й інституційного та правозастосовного характеру, що збільшує ризики для досліджуваної категорії осіб. Так, отримання статусу особи з інвалідністю унаслідок війни може бути проблематичним через складність встановлення причинно-наслідкового зв'язку між воєнними діями та інвалідністю. Також державні механізми надання житла не в повній мірі відповідають потребам осіб з інвалідністю, особливо в умовах воєнного стану. Разом з цим, необхідно удосконалювати форму індивідуальної програми реабілітації для осіб з інвалідністю, зокрема для дітей, щоб забезпечити більш точний аналіз їх ефективності. Об'єктивно необхідним кроком є реформування системи медико-соціальної експертизи в Україні, зокрема організувати роботу Національного агентства контролю якості медичної допомоги і впровадити Міжнародну класифікацію функцій, що сприятиме прозорішій процедурі встановлення статусу особи з інвалідністю і зменшить суб'єктивний вплив МСЕК. Більше того, важливо розробити відповідні механізми та процедури для залучення міжнародних донорів і забезпечення прозорості та ефективного використання отриманих коштів у частині забезпечення житлом осіб з інвалідністю. Отже, першочерговими є наступні кроки: здійснення реформи системи МСЕК для забезпечення об'єктивного встановлення статусу осіб з інвалідністю; розвивати програми реабілітації

²⁹ Права дітей. Проведення моніторингових перевірок стану додержання прав. 2022. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny>.

та орієнтуватися на ефективність їх виконання, зокрема щодо дітей з інвалідністю; залучати міжнародних донорів для фінансування та підтримки проектів, спрямованих на забезпечення житлом осіб з інвалідністю.

АНОТАЦІЯ

Питання допомоги особам з інвалідністю в умовах воєнного стану є вкрай актуальним, зважаючи на постійне збільшення такої категорії осіб унаслідок поранень через воєнні дії, а також недосконале нормативно-правове регулювання допомоги зазначеним суб'єктам. Метою роботи є вивчення поточного стану нормативно-правового забезпечення прав осіб на соціальний захист з наступним виокремленням проблем, що вимагають вирішення у частині надання допомоги особам з інвалідністю в умовах воєнного стану. Для її досягнення використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема системно-структурний метод, системний підхід і діалектичний метод, метод критичного аналізу, формально-юридичний і формально-логічний методи. Нормативною основою дослідження стали нормативно-правові акти України та міжнародні документи, а також звіти про діяльність окремих інституцій, статистичні дані та звіти, судова практика.

Проаналізовано спроби держави врегулювати питання, пов'язані з правовим статусом осіб з інвалідністю, а також надання їм допомоги. Виокремлено проблеми нормативно-правового, інституційного та правозастосовного характеру, пов'язані з допомогою особам з інвалідністю. Виокремлено першочергові кроки у досліджуваній сфері, а саме: здійснення реформи системи МСЕК для забезпечення об'єктивного встановлення статусу осіб з інвалідністю; розвиток програми реабілітації та орієнтація на ефективність їх виконання, зокрема щодо дітей з інвалідністю; залучення міжнародних донорів для фінансування та підтримки проектів, спрямованих на забезпечення житлом осіб з інвалідністю.

Практична цінність даної роботи полягає в тому, що викладені в ній пропозиції спрямовані на удосконалення надання допомоги особам з інвалідністю в умовах воєнного стану, що сприятиме підвищенню дотримання гарантій у сфері соціального захисту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://surf.li/gdyl>.
2. Бориченко К. В. Право на соціальний захист у системі прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 45. Т. 1. С. 127–130.

3. Чорна М. Сутність права громадян на соціальний захист. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 151–156.

4. Богута Н. Інвалідність внаслідок війни: які пільги є у цивільних і як їм оформити статус особи з інвалідністю. *Медійна ініціатива*. 2023. URL: <https://mipl.org.ua/invalidnist-vnaslidok-vijny-yaki-pilgy-ye-u-czyvilnyh-i-yak-yim-oformyty-status-osoby-z-invalidnistyu/>.

5. Тищенко О. В. Право соціального забезпечення України: теоретичні та практичні проблеми формування і розвитку галузі: монографія. К.: ДП «Прінт Сервіс», 2014. 394 с.

6. Оболенський Ю., Соболев Є. Організаційно-правові заходи реабілітації інвалідів. *Правовий вісник УАБС*. 2013. № 2 (9). С. 82–87.

7. Фомічов К. Завдання державної політики формування та реалізації соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 1 (33). С. 71–76.

8. Андрієв В. М. Щодо регулювання міжнародних стандартів соціального захисту осіб з інвалідністю. *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір* : Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2023 р.). С. 420–424.

9. Юрескул І. В. Правові проблеми соціального захисту дітей з інвалідністю в Україні. *Права людини в період збройних конфліктів* : зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА» : у 2 т. Одеса, 2022. С. 498–503.

10. Бурлака О. Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 52–56.

11. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист осіб з інвалідністю в ситуаціях ризику. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 595–601.

12. Аніна О. О. Особливості соціального захисту осіб з інвалідністю у системі державного соціального захисту України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 685–689.

13. Соболев Є. Ю., Кіблик Д. В. Правові засади формування та реалізації державної політики щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю: монографія. Кропивницький: ФОП Кандиба Т. П., 2023. 175 с.

14. Соболев Є. Ю., Журавльов Д.В., Переверзев Д. М. Адміністративно-правові засади та правове регулювання реалізації, охорони і захисту прав та свобод осіб з інвалідністю з боку публічної адміністрації : монографія. Кропивницький, 2022. 341 с.

15. Social Protection Floors: Recommendation ILO R202, 2012 (№ 202) / International Labour Organization. URL: <https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO>.

16. Кіблик Д. В. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю : дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії : спец. 081 «Право». Кропивницький, 2022. 258 с.

17. Деякі питання порядку проведення медико-соціальної експертизи на період дії воєнного стану на території України: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.03.2022 р. № 225. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225-2022-%D0%BF#Text>.

18. Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.08.2022 р. № 214. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2022-%D0%BF#Text>.

19. Деякі питання строку дії посвідчень осіб з інвалідністю внаслідок війни на період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1390. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1390-2022-%D0%BF#Text>.

20. Деякі питання використання коштів для виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2023 р. № 239. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/239-2023-%D0%BF#Text>.

21. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні. Березень 2023 року. НІСД. 2023. URL: <http://surl.li/insmy>.

22. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>.

23. Проблеми проходження МСЕК цивільними та військово-службовцями у 2023 році. 2023. URL: <https://legalaid.ua/ua/problemy-prohodzhennya-msek-cyvilnymy-ta-vijskovosluzhbovczyamy/>.

24. Трохан О. А. До питання встановлення інвалідності в умовах воєнного стану: новації законодавства. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 5. С. 15–19.

25. Смирова . І., Медведева Т. А., Сergyгіна О. В. Дослідження проблем соціального захисту людей з інвалідністю в Україні. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2. С. 105–111.

26. Аналітичний звіт за результатами опитування щодо доступу людей з інвалідністю до різних видів допомоги, послуг за їхнім

постійним місцем проживання під час воєнного стану. Київ : «Національна асамблея людей з інвалідністю України», 2022. С. 7.

27. Забезпечення житлом ветеранів: рекомендації врегулювання проблемних аспектів. Юридична сотня. 2021. URL: <http://surl.li/iodrh>.

28. Права дітей. Проведення моніторингових перевірок стану додержання прав. 2022. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/dity-viiny>.

Information about the authors:

Horbachova Kateryna Mykolayivna,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Private and Social Law
Sumy National Agrarian University
160, Herasya Kondratieva str., Sumy, 40000, Ukraine

Nezhevelo Valentyna Viktorivna,

Doctor of Philosophy in Law (Ph.D),
Senior Lecturer at the Department of Private and Social Law
Sumy National Agrarian University
160, Herasya Kondratieva str., Sumy, 40000, Ukraine